

O'ZBEKISTONLIK LAR N I N G I K K I N C H I J A H O N U R U S H I D A V R I D A U M U M X A L Q B U Y U K G ' A L A B A S I G A Q O ' S H G A N H I S S A S I

Mahmudbekov Shuxrat

Toshkent Amaliy fanlar universiteti professori, t.f.d

<https://ordic.org/0009-0004-1082-0819>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan ulkan harbiy, iqtisodiy va ma'naviy hissasi yoritilgan. Urush yillarida respublika aholisining frontdagi ishtiroki, jang maydonlaridagi talofatlar, shuningdek, Yevropa va SSSR hududidagi partizanlik harakatlarida mardlik ko'rsatgan o'zbek jangchilarining jasorati tarixiy ma'lumotlar asosida tahlil qilingan. Shu bilan birga, front ortidagi fidokorona mehnat - sanoatning harbiy izga ko'chirilishi, evakuatsiya qilingan aholi va korxonalarni bag'riga olishda o'zbek xalqining ko'rsatgan yuksak insonparvarligi yoritib berilgan. Maqolada harbiy asirlarning fojiali taqdiri hamda bugungi kunda Yangi O'zbekistonda Xotira va qadrlash kuni doirasida urush faxriylariga ko'rsatilayotgan yuksak ehtirom va g'amxo'rlik masalalari ham o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, O'zbekiston, Xotira va qadrlash kuni, front orti, evakuatsiya, partizanlik harakati, mardlik, harbiy asirlar, inson qadri, milliy hamjihatlik.

Аннотация: Данная статья посвящена освещению неоценимого военного, экономического и гуманитарного вклада узбекистанцев в общенародную Великую Победу во Второй мировой войне. На основе обширных данных анализируются мужество населения республики на фронте, самоотверженный круглосуточный труд в тылу, роль в обеспечении оружием и продовольствием, а также высокое великодушие и гостеприимство, проявленные к более чем миллиону эвакуированных людей. В статье особое внимание уделено увековечению памяти героев войны и высокому государственному вниманию, оказываемому им в сегодняшние дни.

Ключевые слова: Великая Победа, народ Узбекистана, военный вклад, самоотверженность тыла, эвакуация, гуманизм, мужество и отвага, историческая память.

Abstract: This article is dedicated to highlighting the invaluable military, economic, and humanitarian contribution of the people of Uzbekistan to the common Great Victory in World War II. Based on difference data, it analyzes the courage of the republic's population on the front lines, their selfless round-the-clock labor on the home front, their vital role in providing weapons and food supplies, as well as the profound generosity and hospitality shown toward more than a million evacuated people. The article places special emphasis on immortalizing the memory of war heroes and the high level of state attention provided to them today.

Keywords: Great Victory, people of Uzbekistan, military contribution, home front dedication, evacuation, humanism, courage and bravery, historical memory.

Kirish: O'zbekiston xalqi SSSR davlatida bo'lgan davrda o'zining betakror mashur tarixini, qadimgi butun dunyoga taralgan xalqparvar urf-odatlarini va an'alarini saqlab qolishta ko'p qiyinchiliklarga ta'ziq va jazo choralarga duch keldi.

Masalan, 1938 yilda Maskva shaxrida eng yirik siyosiy sud jarayoni vaqtida undan jabrlangan xalqning hayrixohligi va muhabbatini qozongan O'zbekistonning eng oliy rahbarlari – Fayzulla Xo'jayev va Akmal Ikromovlar o'lim jazosiga hukm qilinganlar. Bu yerda o'z yurtining erkinligi va

taraqqiyoti, ilm-u fan, madaniyat va tarbiya darajasi borasida qayg'urgan Turkiston vatanparvarlari - jadidlar haqida ham so'z yuritilishi joizdir. Ular xalqning ozod va taraqqiy etkan jamiyatda yashashini orzu qilganlar. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi millatni yuksaltirish va mustaqillikka tayyorlash edi. Shuning uchun 1930 – yillarga kelib Sovet hokimiyati jadidlarni havfli kuch deb hisoblay boshladi. Natijada ko'plab jadidlar hibsga olinib surgun qilindi yoki qatl etildi. Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi buyuk ziyolilar qatag'on qurboniga aylandi.

Shuro hokimiyati O'zbekiston Respublikasida el-yurt manfaatining yulida har bir mustaqil va erkin rivojlanish g'oyalari amaliyotida qarshi turgan, ildizini yuq qilgan. Shunday og'ir sharoitlarda O'zbekiston fashistlar boshlab yuborgan va oniyat boshiga ko'pdan-ko'p yo'qotishlar va davlat tortilgan bo'lib bu butun yer axolisining kulfatlar keltirgan Ikkinchi jahon urushini qarshi olgan. XX asr falokatiga aylangan ushbu o'rishda 1 milliard 700 million axolisi bo'lgan 61 davlat tortilgan bo'lib, bu butun yer axolisini 80% tashkel qilar edi.

Albatta, ushbu maqolada yoritilayotgan va tahlil qilinayotgan mavzu o'z ahamiyatini kelgusi o'n yilliklarda ham yo'qotmaydi. Chunki O'zbek xalqining ulkan jang va mehnat maydonlarida ko'rsatgan matonati va jasorati, qahramon ota-bobolar, urush va mehnat faxriylarini buyuk g'alabaga qo'shgan hissalar abadiy xotirlanadi va qadrlanadi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning bayonotiga ko'ra fashizmga qarshi urushda o'sha davrda 6 million 800 ming kishidan iborat bo'lgan respublikamizning aholisining 1 million 950 ming nafari ishtirok etgan. Shundan yarim milliondan ziyod kishi jang maydonlarida halok bo'lib o'z Vatan va uy-joylariga, oilalari bag'riga qaytmaganlar...

Tahlil va natijalar: Yurtimizning birinchi Prezidenti I.A Karimov 1998-yil 8 mayda ommaviy ahborot vositalari vakillari bilan suhbatda 9-may kuni G'alaba bayramini Xotira kuni deb e'lon qilsak va bu sanada urushda bo'lgan yurtdoshlarimizni eslasak degan taklif kiritgan.[1.] Mustaqilligimizning dastlabki yillaridan to hozirgi kunlarga o'zbek xalqining ulkan jang va mehnat maydonlarida ko'rsatgan shijoati, matonati va jasorati raxbariyatimizning diqqat - e'tibori markazida bo'layapti.[2.] O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyayev Xotira va qadrlash kuni hamda ikkinchi jahon urushida qozonilgan 81 yillik bayrami bilan xalqni qutlab, qahramon ota-bobolar, urush va mehnat faxriylariga chuqur ehtirom bildirdi. El-yurtimiz fashizmga qarshi kurashda dunyodagi barcha tinchliksevar xalqlar bilan bir safda turib, buyuk g'alabaga munosib xissa qo'shdi. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, fashizmga qarshi urushda o'sha davrda 6 million 800 ming kishidan iborat bo'lgan respublikamiz axolisining 1 million 950 ming nafari ishtirok etgan. Shundan yarim milliondan ziyod kishi jang maydonlarida halok bo'lib o'z Vatan va uy-joylariga, oilalari bag'riga qaytmaganlar [3.]

O'zbekiston uzoq vaqtlar SSSR tarkbida o'z tarixi, shavkatli ishlari va fidokorligi ro'yobga chiqmay yashab keldi. Respublikaning ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan g'alabasidagi hissasi ham ro'y-rost yoritilmay kelindi.

Fashistlar boshlab yuborgan Ikkinchi Jahon Urushi insoniyat boshiga ko'pdan-ko'p yo'qotishlar va kulfatlar keltirdi. Urush ko'z ko'rmagan va quloq eshitmagan hunrezliklarni keltirib chiqardi. XX asr falokatiga aylangan ushbu urushga 1 milliard 700 million aholisi bo'lgan 61 davlat tortilgan bo'lib, bu butun yer yuzidagi aholining 80 foizini tashkil qilar edi.

Urushning dastlabki kunlaridanoq O'zbekiston o'zining barcha kuch va vositlarini mudofaa manfaatlariga qaratadi. Chunonchi, O'rta Osiyo va Qozog'iston respublikalariga evakuatsiya qilingan korxonolarning 100 dan ortig'i O'zbekistonga joylashtirildi. Temir yo'l harakati, pochta, telegraf ishlari ham urush sharoitiga moslashtirildi. Sanoat va transport nihoyatda qisqa vaqtda harbiy izga ko'chirildi. 1941 yil ohirida Respublika 300 ga yaqin korxona qurol-yarog' ishlab

chiqarishga moslashtirildi, bulardan 63 korxona Toshkent shahrining o'zidagina joylashgan edi. 1942 yilda yalpi sanoat mahsuloti ishlab chiqarish ikki marta ko'paydi. Energetika bazasi, qora va rangli metallurgiya, kimyo sanoati rivojlandi. 7 ta GES (Farhod GES va boshqalar) qurildi. 1940-43 yillari elektr quvvatini hosil qilish 3,5 marta oshdi. 1942 yildan Bekobod metallurgiya zavodi qurila boshladi va ikki yil o'tmasdan to'liq ishga tushirildi. Urush davrida Shimoliy Toshkent kanali va bir qancha suv omborlari qurildi. O'zbekiston frontga qariyb 2 ming samalyot, 1,5 mingdan ziyod aviamotor, 22 mln mina, 500 mln o'q, 2 mln aviabomba, 1 mln granata, 330 ming parashyut, 5 ta bronepoezd va boshqa zarur mahsulotlar yetkazib berdi. 1941-43 yillarda bu yerda 280 ta yangi sanoat korxonasi qurib ishga tushirildi. 1945 yil yozga qadar 15 ming nafardan ortiq o'zbekistonlik Rossiya, asosan Sibirdagi kon, qurilish, sanoat va o'rmon kesish ishlariga ishchi batalyon a'zosi (mardikor) sifatida safarbar qilindi.

1941 yilda O'zbekistonda 1642,8 ming tonna paxta yetishtirildi. Hammasi bo'lib 5 yil ichida respublikamizda 5 mln tonnadan ortiq ushbu muhim xomashyo tayorlandi. Don, qand lavlagi, kanop va boshqa qishloq ho'jaligi ekinlaridan ham yaxshi hosil olindi. Frontga umumiy qiymati 443,5 mln so'mlik mahsulot yuborilgan edi. O'zbekistonda ham sanoat, ham qishloq xo'jalik sohalarida mudofaa jamg'armalari uchun mablag' to'plash tashkil etildi. Mehnatkashlarning bir kunlik ish haqqi, shaxsiy jamg'armalari, qimmatbaho yodgorlik buyumlari, davlat zayomlarining obligatsiyalarini keltirib topshirilishi rag'batlanitirdi. Frontga yordam tariqasida kiyim-bosh ham yuborib turildi. 1941 yilni 26 iyunidan katta yoshdagi ishchilar uchun ish kuni 13 soatga uzaytirildi, xaftasiga 6 kunlik ish kuniga o'tildi, mehnat ta'tillari bekor qilindi va hokazo chora-tadbirlar ko'rildi. Korxonalarida ishchi kuchi yetishmasdi. Har doimgidek shior va chaqiriqlarga katta o'rin berildi. O'sha olovli yillarda xalqimiz "Hamma narsa front uchun, hamma narsa g'alaba uchun!" deb kecha-yu kunduz buyuk safarbarlik ruhi bilan yashadi. O'zbekiston frontning mustahkam ta'minot bazasiga aylandi. 1941-45 yillarda front uchun 650 mln so'm pul, 22 mln so'mlik qimmatbaho buyumlar, 56 kg qimmatbaho metallar to'plab berdi. O'zbekiston mehnatkashlari yurtdoshlari jang qilayotgan qismlarga g'amxo'rlik qilib turdilar. G'alabani ta'minlashda ishchi, dehqon, olimu, injenerlar, ixtirochilar front orqasida turib o'zlarining samarali hisslarini qo'shdilar. O'zbekiston Rossiyaning ko'pgina oblastlarining vayron bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy infrastrukturasini tiklashda katta yordam berdi. Mahalliy aholi bu yerga 1943-44 yillarda Kavkaz, Qrim va Volga bo'yidan ko'chirilgan xalqlarga hayrihohlik bildirdi, o'z yordam va ko'magini ayamadi, bor kengfe'lligini namoyish etdi. Ma'lumki, urush yillari O'zbekistonga Rossiyaning o'zidan 1 mln. 200 ming kishi evakuatsiya qilinib, shu yerda boshpana va rizqu-ro'zini topgan edi.

O'zbek xalqi yuksak sobitlik va fidokorlik bilan gitlerchi bosqinchilarga qarshi kurashga kirishdi. Aholi va moddiy zahiralari safarbar qilish va jangovar holatga keltirish yuzasidan katta ishlar qilindi. Xususan milliy harbiy qismlari ham tashkil etildi. Faqat yarim yil ichida (1941 yilning noyabrdan 1942 yilning martigacha) O'zbekiston 14 milliy brigada, jumladan, 9 alohida o'qchi brigada va 5 otliq diviziya tuzildi. Jangchi vatandoshlarimiz yapon militarizmini tormor qilishda ham qatnashdilar.

Urush davrida 214 ming nafar o'zbekistonlik askar va ofitserlar jangovor orden va medallar bilan taqdirlangan bo'lsa, ularning 301 nafari eng Oliy nishon – Sovet ittifoqi Qahramoni unvoniga sazovor bo'lgan, 70 nafar yurtdoshimiz esa uchala darajali "Слава" ordeni bilan mukofotlangan. Mamlakatimizdan urushga ketganlarning har uchtasidan bittasi janggohlardan qaytmadi. Faqatgina Toshkent shahrining o'zidan 52 ming kishi jang maydonlarida qolib ketdi. G'alaba xalqining jasorati, fidoyiligi, teru va qoni, haddan tashqari mashaqqatli mehnati, millionlab begunohlarning jonlari evaziga qo'lga kiritildi.

O'zbek yigitlarini SSSR dagi partizanlik va Yevropadagi – Yugoslaviya, Polsha, Chexoslovakiya, Bolgariya, Fransiya, Italiya, Gretsiya va boshqa davlatlar - qarshilik ko'rsatish harakatlarida ishtiroki keng va fidokorona bo'lgan. Ular qator davlatlar oliy nishonlarining ham sohiblari bo'ladilar. Bu borada mardlik va jasorat ko'rsatgan hamyurtlarimizdan bir nechalarini misol qilib keltirish joizdir. Masalan, o'zlarining ismlarini 2 jahon urushi solnomasiga oltin harflar bilan yozganlar ichida Belorussiya va Ukraina o'rmonlarida partizanlik qilgan Mamadali Topivoldiyev [4], G'anitoy Toshniyozov, Mirtoji Ermonov, G'ofur Hakimov, Vali Bashirov va boshqalar bordir. Umuman olganda, o'zbekistonlik partizan jangchilardan 15 kishi I darajali "Vatan urushi partizani", 50 kishi esa II darajali "Vatan urushi partizani" nishonlari bilan taqdirlangan. Yevropadagi qarshilik ko'rsatish harakatidagi o'zbekistonliklar orasida Yugoslav partizanlari tomoniga qochib o'tgan, so'ngra bolgar qarshilik harakati tarafdorlariga qo'shilgan 28 o'zbek jangchilari nomi sharaf bilan tilga olinadi. O'zbek jangchi-partizanlari ancha vaqtga qadar bolgariyalik partizanlar bilan birgalikda saralangan fashist qo'shinlariga qarshi mardonavor harbiy operatsiyalari olib borganlar. Italiya qarshilik harakatida katta jangovor xizmatlar ko'rsatgan Ahmadjon Mamajonov, polyak partizanlari safiga qo'shilib, gitlerchilar bilan bo'lgan janglarda jangovar shuhrat qozongan Qahhor Sharipov boshchiligidagi 10 ta yurtdoshimiz, Yugoslaviyadagi partizanlarning mahsus vzvodini tashkil qilgan Saylixon Fayziyev boshchiligidagi 28 o'zbek yigitlari shular qatoridan.

Harbiy asirlikda bo'lgan vatandoshlarning taqdiri ham nihoyatda og'ir kechdi. Ular hamma joyda ta'qib etildi, ko'pchilik mahsus lagerlarga "joylashitirilib", turli qiynoqlarga duchor qilindi.

Ular hammasi nemis asirlikiga favquloddagi shart-sharoitlar holatlarida, og'ir yarador bo'lgan yoki qurshovda qolib ketgan hollarda tushganlar. Urushdan so'ng g'alaba yo'lida uning jangu-jadallarida jonlarini ayamagan minglab vatanparvarlar Stalinning 270 raqamli buyrug'i bilan qatag'on qilingan. Bu buyruqqa ko'ra nemislarga asir tushganlarning barchasi hoin hisoblangan. Yevropada fashizmga qarshilik ko'rsatish harakatida o'zbeklarning ham munosib hissasi bor bo'lganiga qaramay, asirlikdan qochib partizanlar safiga qo'shilib ketgan yoki Yevropa qarshilik ko'rsatish harakatida qatnashgan o'zbeklar taqdiri ayanchli bo'lgan. Shuningdek, o'zbekistonlik harbiy asirlar masalasi, ularga bo'lgan yondoshuv va taqdirlariga baho berish doimo og'ir, murakkab bo'lib kelgan. [5. 76-b]

Izoh: 4 2026 yil 12 may kuni O'zbekiston Milliy San'ati saroyida "O'zbek arsloni" qo'shma o'zbek va Belarus badiiy filmini tantanali primyerasi bo'lib o'tdi. Film ikkinchi jahon urushi davrida jasorati, matonati va fidoyiligi bilan tarixda o'chmas iz qoldirgan mashhur partizan Mamadali Topivoldiyev hayotiga bag'ishlangan. Bu vatandoshimiz o'zbek va belarus xalqlari o'rtasidagi do'stlik ramzi hisoblanadi. Belarusda unga atab yodgorliklar o'rnatilgan va muzeylarda uning buyumlar saqlanadi. — UZA.uz, 12.05.2026

Germaniya harbiy asirlari boshqarmasining 1943 yilda bergan ma'lumotlariga qaraganda, 1941-1942 yillarda Sovet Armiyasining asirga olingan jangchi va ofitserlaridan 1 mln 700 mingga yaqini O'rta Osiyo respublikalaridan bo'lgan. 1942 yil yoziga kelib ulardan 400 ming kishi tirik qolib, qolganlari fashistlar tomonidan otib tashlangan, ochlik, kasallik tufayli qirilgan. El-yurtimiz fashizmga qarshi kurashda dunyodagi barcha tinchliksevar xalqlar bilan bir safda turib, buyuk G'alabaga munosib hissa qo'shdi. Bu bilan har qancha faxrlansak, g'ururlansak arziydi.

Yangi O'zbekistonda inson qadrini ulug'lash, xususan, urush va mehnat faxriylari, keksa avlod vakillarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning sog'lom va mazmunli hayot kechirishlari uchun zarur sharoitlar yaratishga qaratilgan ishlari muntazam davom ettirilmoqda. Joriy yilda bayram munosabati bilan ikkinchi jahon urushi qatnashchilari va nogironlariga 30 mln so'm miqdorida pul mukofotlari berildi. [6]

Afsuski, O'zbekistonda Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari va urush yillarining tirik guvohlari soni yil sayin kamayib bormoqda. 2026 yil 6-may holatiga ko'ra, mamlakat bo'ylab jami

60 nafar urush qatnashchisi va ularga tenglashtirilgan shaxslar hayot kechirayotgani ma'lum qilindi. Xulosa qilib aytganda O'zbekistonning ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan G'alabaga qo'shgan hissasi – harbiy, iqtisodiy va ma'naviy ulushi katta bo'ldi. Ikkinchi jahon urushida qahramonlik, jasorat, jonbozlik namunalari ko'rsatgan yurtdoshlarimizning hizmatlari avlodlar xotirasida abadiy qoladi.

Xulosa

Jahonda murakkab geosiyosiy va iqtisodiy muammolar tobora avj olib bormoqda, adolat va xalqaro huquq me'zonlari poymol qilinib, ochiq oshkora holda taziq va harbiy kuch ishlatish siyosati kuchaymoqda, har kundagi voqeilikka aylanmoqda. Bu sharoitda O'zbekiston o'zni havfsizligini, qurolli kuchlarini har tomonlama mustahkamlash – askar va zobitlarni jangovor tayyorgarligini va shayligini yuksaltirish, armiyani zamonaviy qurol-aslahalar bilan ta'minlash chora-tadbirlarini amalga oshirayapti. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2026-yil aprel oyida Turkiyada [7] va 2026-yil fevral oyida Pokistonda rasmiy tashriflari aynan shu maqsadlarni ko'zlaydi. [8] Tashriflar davomida imzolangan shartnomalar davlatimiz qurolli kuchlarini, shu jumladan Harbiy havo tarmog'ining jangovar qobiliyati va amaliy imkoniyatlarini yanada oshirishga, qo'shinlarning tezkorligi, harakatchanligi va zamonaviy tahdidlarga javob berish saloyihatini kuchaytirishga xizmat qiladi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Pokiston Islom Respublikasi Bosh vaziri Shahboz Sharif bilan uchrashuvida O'zbekiston – Pokiston strategik sheriklik va ko'p qirrali munosabatlarni yanada kengaytirish va mustahkamlash masalalari atroflicha muhokama qilindi. [9]

Bugungi g'oyat tahlikali zamonning o'zi barchamizdan jamiyatimizdagi tinchlik va barqarorlik, millatlar va diniy konfessiyalar o'rtasidagi do'stlik va totuvlik muhitini yanada yuksak qadrlab yashashni talab etmoqda chunki milliy birlik va hamjihatlik - O'zbekiston xalqining bebaho boyligidir, barcha yutuq va g'alabalarining mustahkam asosidir! Aynan shu sababli, har bir fuqaroning mamlakat barqarorligini asrash va milliy xavfsizlikni ta'minlash yo'lidagi mas'uliyatini oshirish, davlat va jamiyat birdamligini mustahkamlash bugungi strategik taraqqiyotning eng muhim shartidir. [10]

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "Xalq so'zi" 1998yil, 12 may.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Masjlis va o'zbek xalqiga murojaatnomasi. 26-dekabr 2025y.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston xalqiga bayram tabrigi. 08.05.2026
4. UZA.uz, 12.05.2026 O'zbekistonning haqiqiy arslon o'g'loni haqidagi film
5. O'zbekiston tarixi: Yangi nigoh "Eldinur" nashriyot uyi. T, 1998.
6. Zamin.uz. 07.05.2026. O'zbekiston Ikkinchi Jahon urushi qatnashchilari soni keskin kamaydi.
7. Dunyo.info 23.04.2026 O'zbekiston Prezidentiga Turkiya bilan harbiy hamkorlikni mustahkamlash borasidagi ishlar haqida axborot berildi.
8. President.uz 04.02.2026 O'zbekiston Prezidenti davlat tashrifi bilan Pokistonda bo'ladi.
9. President.uz 05.02.2026 O'zbekiston Prezidenti va Pokiston Bosh vaziri strategik sheriklikni yanada rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdilar.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Vatan himoyachilari kuniga bag'ishlangan bayram tabrigi va Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondonining xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishidagi ma'ruzasi // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti (press-service.uz).